

Vladimir Skračić
Zadar

I.
KURNASKA GAJETA - SVETI BROD

UDK: 629.12(091)(497.5 Murter)
811.163.42'276.6:656.6

Rad primljen za tisak 24.11.2003.

Čakavska rič, Split, 2003.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Goran Filipi, Joško Božanić

Zbog duljine i važnosti uvodne napomene navest ćemo je odmah na početku. Ovaj tekst nikada do danas nije objavljen iako se za to pripremao nekoliko puta. Tako je od prilike do prilike mijenjao i naslov i (djelomično) sadržaj. Najprije je predstavljen na skupu o iskustvu drvene brodogradnje u HAZU, 1998. pod naslovom "Betinska gajeta - sveti brod", a potom iste godine u Betini u prilici porinuća condure, na znanstvenom skupu Betina u hrvatskoj baštini drvene brodogradnje pod naslovom: "Betinska gajeta - proizvod specifičnog zemljopisnog, gospodarskog i društvenog stanja". Posljednji pokušaj odnosio se na moguću brošuru, povodom posljednjih regata na latinska jedra, koje se održavaju svake godine u Murteru na dan svetoga Mihovila, murterskog zaštitinika. Autor teksta je i jedan od pokretača ove manifestacije pod nazivom Latinsko idro.

Prvi korčulanski kalafati koji su došli u Betinu polovicom XVIII. stoljeća prilagođavali su gradnju svojih brodova lokalnim potrebama. Ovdje se kao sigurna može postaviti teza da su dolaskom u Betinu morali zateći značajnu flotu malih drvenih brodova. Naime, 118 godina prije njihova dolaska Murterini i Betinjani već su bili stupili na kornatsko tlo kao pastiri zadarske gospode. Kako danas pouzdano znamo na temelju prvog austrijskog katastra

(1824.-1830.) nikome od tih kolona mjesto stanovanja (tamo piše *domicilio*) nisu bili Kornati. Jednostavno je dakle zaključiti da su do otočnih pašnjaka mogli doći samo brodom. Osim toga, i jedni i drugi, i Betinjani i Murterini, već su tada bili katastarski vlasnici posjeda na okolnim otocima, Modravama i Prosiki, do kojih se također dolazilo samo plovidbom.

Iz ove teze proizlazi da je majstor Paško Filipi, kada je 1745. sa svojim sinovima došao u Betinu utemeljiti nama prvo poznato brodogradilište, morao zateći i brodove i kalafate koji su ih gradili. Naravno, postoji mogućnost da su se ti brodovi gradili i na susjednim otocima ili na kopnu. U svakom slučaju, razložno je pretpostaviti da betinska brodogradnja ne započinje 1745., i da je prije onoga što se danas u stručnoj javnosti naziva *betinskom gajetom*, morao postojati jedan univerzalni brod kojim su se služili mještani ova dva naselja. No, ono što mi ne znamo i za što nažalost nemamo podataka, to je odgovor na pitanje kakav je ovaj brod bio. I dalje ćemo ostati u pretpostavkama kad kažemo da je vjerojatno nalikovao na ovoga te da su majstor Paško i njegovi nasljednici uporno dorađivali već poznati korčulanski model i onaj zatečen na terenu te ga prilagođavali potrebama lokalnog pučanstva.

Pokazalo se kasnije da su vrlo slične potrebe imali i stanovnici susjednih naselja na otocima i obali. Naime, potomci obitelji Filipi ili kalafati koji su od nje naučili obrt, osnovali su brodogradilišta u susjednom Murteru, Šibeniku, Biogradu, Sukošanu, Kukljici, Kalima, Brbinju i Salima.

Zašto je upravo ovaj brod, i njemu bliski nešto veći *levut* i nešto manji *guc* i *kaić*, imao takav uspjeh u zadarsko-šibenskom akvatoriju? Odgovor se barem na prvu čini jednostavnim. Nigdje na Jadranu ni na Mediteranu nije se stisnulo toliko otoka u tako malo mora kao ovdje. Od toga ih je samo 20 sa stalnim naseljima. Svakom matičnom otoku pripadalo je i po nekoliko manjih, a u slučaju Murtera i Betine taj se broj penje na gotovo dvije stotine. Kada se potrebi za održavanjem posjeda pridodaju i potrebe u ribarstvu, koje su različito bile artikulirane od otoka do otoka i od naselja do naselja, tada je potpuno razvidno da golema većina kućanstva nije mogla funkcionirati bez broda. Još su nam u živom sjećanju, čak i nama nešto mlađima, prave procesije jedara koje su o *čupanju maslin* plovile prema Modravama.

U većini se rječnika (vidi *Izvore*) gajeta definira kao ribarski brod. Kada je riječ o našoj gajeti, onda sigurno takvoj definciji treba pristupiti s oprezom. Ako je ona prilično točna za drugu polovicu XX. stoljeća, gotovo sa sigurnošću se može ustvrditi da ne bi bila vjerodostojna za prethodno i stoljeća prije njega. To potvrđuju i neki podaci do kojih smo došli prelistavajući relativno slabu dokumentaciju o ovom pitanju. Tako *Operato dell'estimo censuario di commune di Morter* (za Betinu nema podataka), od 22. lipnja 1840. navodi da je ribarstvo u Murteru slabo razvijeno, a da 138 gajeta kojima raspoložu mještani ne služe za ribarstvo.¹ Ako se zna da je 1857. u prvoj popisnoj godini nakon 1840. Murter imao

¹ Šime Županovic, 1963., str. 64. Ovdje bi svakako bilo korisno radi usporedbe spomenuti da se u *Operatu* navode podaci o ribarskim brodovima u nekim susjednim mjestima. Tako je u Prviću 57 brodova, Krapnju 38, Pirovcu 12.

1084 stanovnika, izlazi da je u Murteru na 7,8 stanovnika dolazila po jedna gajeta. S obzirom na brojnost tadanjih obitelji, može se zaključiti da je gotovo svaka od njih u prosjeku imala po jedan brod, no brod s kojim se nije ribarilo.

Da ovaj brod nije služio za ribolov još evidentnije izlazi iz *Popisa ribarskih lađa* napravljenog još ranije, 1792. Prema tom *Popisu* se vidi da je Zlarin imao 76 ribarskih lađa, Prvić 79, Murter 9, a Betina 15. Autor knjige Šime Županović doslovno konstatira: "Neznatan broj ribarskih lađa za lov srdela i gavuna na otoku Murteru ukazuje da se većina lađa i dalje upotrebljava za prijevoz stoke, ljudi i robe na obližnje otoke, a ne za ribolov."²

No, ovo stanje će se stubokom izmijeniti u posljednjim godinama XIX. i prvim desetljećima XX. stoljeća. U tom trenutku Murterini i Betinjani su već katastarski vlasnici u Kornatima. Tamo su doduše Saljani još uvijek neprikosnoveni gospodari mora, ali će i novi vlasnici pašnjaka i maslinika tražiti svoje mjesto u akvatoriju, unatoč zabranama i sukobima. Dugi boravci, brojne obitelji, jeftina i zdrava hrana, prisilit će Murterine i ostale Kurnatare da se značajnije okrenu moru, ali da i svoj brod postupno prilagođavaju novim zahtjevima. *Popisi ribarskih brodova* Direkcije pomorskog saobraćaja Kraljevine Jugoslavije u Kapetaniji Tisno, a za godine 1931., 1932., 1933. i 1934., iako nepouzadni jer donose zbirne podatke za svih pet općinskih naselja, nedvosmisleno pokazuju da je interes za ribarstvo naglo porastao.

Taj je interes s početka XX. stoljeća nalagao da se dotadanja isključivo težačka gajeta drugačije definira. Od toga trenutka su brodovi betinskih i murterskih brodograditelja morali odgovoriti novim zahtjevima. Od broda-težaka, što je gajeta neprijeporno u početku bila (a u velikoj mjeri i ostala), traži se rješenja za brod-omnibus, brod koji će udovoljiti svim potrebama otočnog kućanstva. Problem se uglavnom rješavao u dva načina: adaptacijom same gajete za višenamjensku upotrebu, i izgradnjom različitih tipova brodova: više za ribolov (batel, kaić i guc), za ribolov i transport (leut i gajeta), samo za mali ribolov i prijevoz do najbližih odredišta (lađa i gundula).

Brod o kojemu danas govorimo posljedica je onog prvog rješenja, to jest prilagodbe za nove potrebe. Rijetke su bile obitelji u siromašnim i prenapučenim Murteru i Betini, koje su mogle držati dva broda. Rješenje se tražilo u jednome: dovoljno čvrstom i robustnom za prijevoz tereta, ne preteškom na jedru i veslu, otvorene santine da se može ukreati i tovar i koza, i težaci i ribari, i brime i mäst, i riba i kamen... Treba uvijek imati na umu da su betinska i murterska kućanstva koja su imala posjede na otocima živjela na dva mjesta, da su svi proizvodi njihova rada u konačnici morali preploviti Pučinu i završiti u domicilnom naselju, konačno, da je siguran i dobro opremljen brod bio uvjet njihova opstanka.

Još je jedna komponenta utjecala na definiciju broda, a to je posada. Veličina od prosječno sedam metara dopuštala je da njime upravlja - da tako kažemo - obiteljska posada (prosječno dva člana: gospodar i netko od ukućana). Nikome, pa ni djetetu, nije se moglo dopustiti da plovi u posadi, a da ne zna *svrći* veslo, potegnuti *imbroje*, popustiti *brac*... Gajeta je **obiteljski brod**, njime upravljaju i žene i djeca i starci. To nije jednonamjenski brod, profiliran i definiran za specifičnu posadu i specifičnu namjenu. Mislimo (a i to bi trebalo istražiti) da su rijetka mjesta na obali - ako ih uopće ima - u kojima žena toliko participira u operacijama na brodu (veslanje, jedrenje, ribolov, upravljanje) koliko ovdje. Poznata su naselja, i to u

² Šime Županović, 1963, str. 49

najbližem susjedstvu, u kojima žena ne smije biti ni na mulu kad ribari isplovljavaju, a nekmoli da ih, ne daj Bože, odriješi prilikom isplovljavanja.

Ukratko, gajeta je trebala biti *summa* svih zahtjeva ove komplicirane geografske, vlasničke, društvene i navigacijske strukture. **Ona je morala predstavljati nekoliko brodova u jednom.** Magična formula za rješenje ove enigme nalazila se u rukama lokalnih kalafata, koji su i sami, kad nisu kalafatali, bili i težaci i ribari i mornari. Potpuna praktična upućenost u prilike svojih naručilaca omogućila im je da konstruiraju brod koji neće biti ni velik ni mali, ni težak ni lagan, otvoren i zatvoren istodobno, izvrsnih navigacijskih sposobnosti, na koncu... Samo su oni mogli *inžinjati* gajetu, ustvari višenamjenski brod, tada brod za svaku priliku i svaku namjenu. Danas je ovaj brod, zbog mnogih razloga, više ime nego sadržaj, manje stvarnost, a više sjećanje na autentičnu otočnu pripadnost.

Brod je bio najvažniji član kućanstva s prekomorskim posjedom, bilo da se taj posjed nalazio na udaljenim Kornatima, bliskim susjednim otocima ili na najbližem kopnu. Njega se gledalo, njega pazilo i mazilo, u njega se ufalo. Kao što psi nalikuju na svoje gospodare, govorilo se da gajete nalikuju svojim. Njega se prvog u hijerarhiji obiteljskih potreba trebalo namiriti: novo idro, dobro veslo, veliko sidro, čvrst jarbol i lantina, nova šperanca... Samo je bolest ukućana mogla poremetiti raspored prioriteta. Konačno, a to nije najmanje važno, njemu je trebalo sagraditi mul za siguran boravak, kako u domicilnom naselju tako i na prekomorskom posjedu. Zato na ovom mjestu treba podsjetiti da je urbanistički lik Murtera s mulima na Hramini (danas uglavnom zatrpanima), ustvari rezultat vlasništva nad velikom flotom malih brodova. Zbog golemog prekomorskog posjeda i velike potrebe za brodovima, Murterini kreću prema obali (hrvatska seoska naselja na otocima u početku su uvijek na brdu ili na pristranku), grade *magazine* (kasnije preuređene u kuće za stanovanje) i mule usuhu. Svaka ulica na moru završava se mulom, današnjim rječnikom kazano, terminalom prekomorskog posjeda. Svi zajedno, ovi su muli predstavljali prvu pravu jadransku marinu. I to na početku XX. stoljeća.

Danas, kada su sve gajete zamijenile široke prsi vitkim provenim linijama, pokaporte kabinama, tumbućima i nadstrešnicama, jedra i vesla farimanima i janmarima, tradicionalni blak i paka bijelim lakom, danas kad se gajeta još može vidjeti samo na požutjelim slikama i kada je od sadržaja ostalo samo ime, može se činiti patetičnom sintagma - **sveti brod**. No, nikada se ne smije zaboraviti što je on u svijesti ondanjih i još rijetkih sadanjih sudionika njegove vladavine razvedenim arhipelagom značio i znači. Ispred njega je bio samo Bog, Majka Božja i sveci zaštitnici. Njemu se klanjalo, njemu su se prinobile žrtve i u nj se ufalo. On je bio stožer oko kojega su se strukturirali obiteljski i gospodarski odnosi, povijest i urbanistička organizacija naselja, umijeća, obrti, materijalna, duhovna i jezična kultura - jednom riječju osobit identitet.

Obnova ovoga broda i mikrokozmosa u kojemu je on vladao, obnova - makar kao podsjetnik - poslova koje je obavljao predstavljala bi i, nadamo se, predstavljat će obnovu onih vrijednosti koje Murter i Betinu, Jadran i Hrvatsku vode prema mjestu gdje su stoljećima bili - prema Mediteranu. Jedan od putova koji vode u tom smjeru je sadanja regata i buduća izgradnja školske gajete. *Latinskom idru* je ovo tek četvrti burtiž, školskoj gajeti tek prvi zaveslaj. Ni jedan ni drugi nisu dovoljno dugi i moćni da bi nas doveli do cilja. Zato su potrebni nastojanje i pomoć svih kojima je brod i baština na srcu.

Leksikografski i drugi izvori

- V. Anić, 1998., *Rječnik hrvatskog jezika*, III izdanje, Novi Liber, Zagreb, str. 242
- N. Bobanac, 1998., The "Betinska Gajeta Between the Past and the Future", *Brodogradnja, časopis brodogradnje i brodograđevne industrije*, 46/1, Zagreb, str. 62-65
- G. Boerio, 1856., *Dizionario del dialetto veneziano*, Cecchini edit. Venezia, str. 294
- G. Filipi, 1997., *Betinska brodogradnja, etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Županijski muzej, Šibenik
- M. Kozličić, 1993., *Hrvatsko brodovlje*, Književni krug Split i AGM Zagreb, str. 209-213
- L. Miotto, 1984., *Vocabolario del dialetto veneto-dalamta*, Edizioni Lint, Trieste, str. 87
- Pomorska enciklopedija*, 1972-1989, JLZ Miroslav Krleža, Zagreb, str. II, 502-503
- Popisi ribarskih brodova*, Ministarstvo saobraćaja Kraljevine Jugoslavije, Direkcija pomorskog saobraćaja, Opšte odeljenje - Ribarski osek; godine: 1931, 1932, 1933, 1934, specijalna statistika morskog ribarstva
- Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, 1880.-1976., JAZU, Zagreb, str. III, 90
- P. Skok, 1971.-1974., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, JAZU, Zagreb, str. I, 544
- P. Skok, 1933., *Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo*, Naša pomorska terminologija, Pomorska biblioteka Jadranske straže, Split, str. 149-150
- R. Vidović, 1986., *Pomorski rječnik*, Logos, Split, str. 136-142
- Š. Županović, 1963., *Ribarstvo šibenskog područja*, Jadranski institut JAZU, knjiga 6, Zagreb

II.
IVE ŠIKIĆ - BALARA: GRGINA GAJETA

Bila je blakun piturana
Što se močila u moru
lojun i murkun pomazana

Tanka, bila bordulica
na boku
dokle se može nakrcati
Faka na copulima išarana
daje više nahidelana
Jargutla od lakoga driva
kad se utopi da uspliva
Timun veliki
da je štabilija kad idri
i boje guverna
kad je reštija da kamina
Četiri sohe
četiri vesla
dvi frokate brkata svaka
od kovidura malo vanka
Jarbul lantina idro
pod provun šperanca
na provi veliko sidro
Orci brac na štelu
od lantine
Imbroji ispod ventala
za stisnuti idro
kad je grubo vrime
Škaca gurla
potreso štorte
ispod pokaporte
Žavice na sajarima za muline
isprid katine

na dva dila santine
Pajoli naprid
sturići do krme više zada
da boje vozi parada

Kad se šabata potezala
zoja na dva mankula
na provi
muline na žavicama
u santini
Sidilo se na katini
Taja na vrh jarbula
Kroz nju gindareše
prema doli
napunjene na kastanjole
Hunda je fermo
lantinu uz jarbul držala
i sartije jedna i druga
kad se idri tvrdo
Idrila je
na orac
u po pože
u krmu
na trcalore
bubala veliko more
od Senja do Splita
ka oko ciloga svita
Kad je idrila
na reštiju se veselo penjala
ka mlada nevista
dok snage imala

Zadnje vrime na idra
sama je bila

Kad je idro razdrila

za rivun je ostala
Maškuli, gurla, landa
odmah je zarđala
Jarbul poče gnjijati
i purtela od picola
Lokoče pri suhe
pune su mora
Timun jaki
ki je guverna š njun
i u najgore vrime
šuši se priko krme
do katine
Nestalo je gindareš
Imbroja pože i idra
orac i braca
jer ona više ne kaca

Vesla lantina
pri driti ka svića
umiru sada
ka živa bića
Razma razdrta
od mriž i konopa
nestalo blaka
s jednoga i drugoga boka
Madiri ispucali
na suncu brez blaka
Na koviduru ispala faka

Rasuja se bujo
Nesta paj
Ispa gvrdelaj
Žavice na sajarima
razdrte od mulinela
Bruka zarđala
jer je gola ostala

Iz kraja je u more došla
više od po vika
po njemu plutala
sad se opet na kraj navukla
i na njemu ostala
dok se ni u kljine raspala

Danas druga gajeta
njezin certifikat nosi
i njezine rote slidi
ali ne idri.

Smokvica, 17 siječnja 1979.

IVE ŠIKIĆ - BALARA: NAŠA LAĐA

Imamo i mi svoj brodić -
niti je gajeta,
niti je kaić.
Glave ima od smokovine,
od gundule nosi ime.

Barba je udila
šesnoga tipa,
u njoj idrimo samo priko lita.
Zimi je istegnemo na kraj, pa se ošuši na buri
ka drveni paj.

U proliće, kad je porinemo,
pliva ka šupja tikva,
unda u njoj godimo
priko ciloga lita:

na vrše, na smoke,
ribu loviti,
kako očemo - more nan biti.
I armiž svoj ima
od pajola pa do kljina:
gvrdelaj,
bujol,
spugu
i - paj.
Dvi sohe od stare klade,
ča je bila katrida pokojne babe.
Dva kriva vesla
ka dvi kosirače,
to - kad voziš
da upreš jače.
Mali jarbul od borovine,
tanku lantinu od jalovine.
Kad digne trevu gori,
pa kad je raširi,
a meštra sa zmorca propiri -
unda idri ka da leti,
a barba na krmi timuni
i - kuntenat sidi.

Vejača, 1966.

III. MALI GAJETIN GLOSAR

ancikôr/antikôr - *m.* provena kontraašta; komad drva spojen s *aštom* na koji se naslanjaju *picuni* od *madira*

ârma - *ž.* konop kojim je ojačano jedro između *orac* i *pože* te *orac* i *ventala*

ârmati (veslo) - *svrš.* staviti veslo na sohu i spremiti ga za vožnju

armiš - *m.* sveukupna brodska oprema

âšta - *ž.* provena i krmena statva; produžetak *kolumbe* na provi i krmu

bânda - *ž.* strana, bok broda; **mrtva bânda** - dio bande za zaštitu od mora, iznad razine palube

batê(l) - *m.* mali kaić (do 5 m); obično služio kao drugi brod u kućanstvu (prvenstveno za ribolov) kod imućnijih kornatskih obitelji

blâk - *m.* premaz od pakline kojim su bili obojani svi brodovi

bôrdulica - *ž.* tanka bijela crta na bokovima broda ispod *opasa*; još: **bîli pâs**

brâc - *m.* konop preko *gnjata* privezan za *štelo*, bracom se regulira pomicanje jedra lijevo i desno od osi broda

bracâti (se) - *svrš.* promijenti smjer broda do mjere da jedro primi vjetar s druge strane; obično se brod *braciva na vitar*; rijetko *niz vitar*

brâga - *e ž.* **1.** konop s pomoću kojega se podiže *timun* da ne zadije kada se plovi plićakom; konop je provučen kroz *timun* i on na njemu visi; **2.** prsten od *spicana* konopa na kojemu visi *lantina*

blâk - *m.* vidi *paka(l)*

brîva/brivâda - *ž.* inercija; kretanje broda bez pokretačke snage vesala ili jedra

bucê(l) - *m.* **1.** koloturnik u *taji*; **2.** **buceli** - *m. mn.* - sustav od najmanje dvije velike *taje* za izvlačenje (*navukivanje*) broda na obalu

bujô(l) - *m.* drvena posuda s dva uha povezana konopom; služio za odstranjivanje vode i za polijevanje broda

burtiž - *m.* jedan plov broda s vjetom *u provu*; prevaljeni put pod određenim kutom od obale do obale

burtižâti - *nesv.* jedriti u smjeru vjetra, upravljajući brodom tako da se vjetar prima pod najoštrijim mogućim kutom

buškamënat - *m.* orebrenje broda

bûža - *ž.* rupica na *karocu* o' prove za koju se veže *tajica* o' *braca*

cîma - *ž.* **1.** kosi završetak *madira*; **2.** krajna

côpu(l) - *m.* gornji dio *glave* nastavljen na *kalatu*; još: *korba* i *kriva glava*

čâva(l) - *m.* **1.** svaki iskovani četvrtasti čavao; **2.** **čâvli** - dva okrugla komada željeza s glavom, koja se umeću u krakove *gurle* da drže jarbol u *kušinu*

čëp - *m.* čep na dnu broda

fâka - ž. rubna daska širine petnaestak cm na provi s lijeve strane i desetak cm s vanjskih strana *kovidura*

flòk - m. malo trokutasto jedro koje su, uglavnom rijetko, koristili levuti

frižeta - ž. dio *razme* bliže *štortama*

frkâta/frokâta - ž. rašljasto drvo, jedno na krmi (više) i jedno na provi (niže); na frkatu se odlaže *lantina* kad brod ne jedri; ponekad osti i vesla

gajêta - ž. težačko-ribarski brod, općenito višenamjenski brod, u pomorskoj stručnoj javnosti poznat pod nazivom *betinska gajeta*, duljine između 6 i 7 metara, otvorene *santine*, s jarbolom, *lantinom* i veslima

gindareše - ž. mn. sustav konopa i *taja* (dviije s dva *bucela* svaka) s pomoću kojih se diže *lantina* na jarbol

gláva - ž. brodsko rebro; *kalata* i *copul* zajedno

gnjât - m. 1. konopčić duljine oko 1 m.; sredina konopca je *votom* privezana za *štelo*, dok su na krajevima ovješene *spicane* tajice za *brac* i *orce*; 2. stožasti zub lantine s kojim započinje *štelo*; 3. od konopa *spicani* presten na *lantini* za koji se zakače *gindareše*

gùc - m. brod veličine gajete ili manji, uži, otvoreniji i lakše konstrukcije; uglavnom namijenjen ribolovu; neki su guci umjesto zadnjih soha imali *jaram*

gũndula - ž. najmanji brod u lokalnoj skali brodova; obično se pokretao samo jednim veslom *po krmi*, na tzv. *šijavogu*

gũrla -e ž. zaobljeni komad željeza koji se učvršćuje s pomoću *čavala* i tako drži jarbol u *kušinu*

guvernâti - nesvrš. upravljati brodom; *timuniti*

gvrđelâj - m. bokobran

héra - ž. krojka; komad platna (*idrine*), širine oko 30 cm; više takvih komada sastavljenih šivanjem čini latinsko jedro; here su poredane okomito na horizontalnu os broda

hũnda - ž. konop koji kad je nategnut, drži *lanticu* priljubljenu uz jarbol

ïdrina - ž. tvrdo platno od kojega se šilo jedro

ïdriti - nesvrš. ploviti uz pomoć jedra (u slučaju gajete s pomoću latinskog jedra) i vjetra

ïdro - s. obvezatno *latinsko* (trokutasto) iako se tako nije zvalo u narodu; od tvrda platna (*idrine*) skrojeno i sašiveno jedro sa svom opremom (*marahuni*, *marahuni od trcalor*; *poža*, *imbroyi* i *turnela*);

imbracâti - svrš. neuspješno se okrenuti u jedrenju; vratiti u položaj prije pokušaja okreta (obično u *burtižanju*)

imbrõji - m.mn. tanki konopi obješeni o gornji dio lantine (*vental*) s pomoću kojih se stiskao nedostupni dio jedra pri savijanju ili u nuždi

inbuškadũra - ž. orebrenje broda

inkapelâti - svrš. dovesti gornji dio jedra na vrh jarbola zbog pogrešnog rukovanja *požom* (obično prilikom okretanja broda)

jâram - m. poprečna greda pri krmi sa *štropima* za veslo na svakom kraju; obično na manjim brodovima: *lađama*, *kaićima* i *gucima*

jārbu(l) - *m.* obli komad drva opremljen konopima koji mu osiguravaju bočnu stabilnost (*sartije*) i drugima (*manat* i *gindareše*) za manipuliranje *lantinom*; gornji dio jarbula je tanji i okrugao, donji deblji i na samom kraju četvrtast; jarbu(l) je kod gajete nagnut prema naprijed

jargütla - *ž.* osobito oblikovan komad drva, jedan kraj je širi i probušen da se može nataknuti na *timun*, a drugi je zaobljen i drži se u ruci dok se upravlja brodom

kadēna - *ž.* *krajna* sastavljena od konopa i željeznog lanca - dio od konopa bio je nataknut na *manku(l)*, a željeznim se lancem brod privezivao za obalu; kadena se držala isključivo na provi

kaić - *m.* brod duljine oko pet metara, veći od *lađe*, manji od *gajete*; lakši u vožnji i pretežito služio u ribolovu

kalahāt - *m.* graditelj drvenih brodova

kalahatāti - *nesvrš.* *stupom* popunjavati *kimente* i *trese*; općenito uređivati i vršiti opravke na brodu jednom godišnje; još: *stupati*

kalāta - *ž.* ravni dio *glave* na dnu broda - od *copula* do *copula*

karòc - *m.* produžetak provene i krmene *ašte*; proveni je duži i karakteristično zaobljen pri vrhu (drugačije kod gajete i *kaića*, drugačije kod *levuta*), a krmeni kraći i ravno odsječen

kasarīn - *m.* paluba od *levuta*

kastanjōla - *ž.* **1.** za donji dio jarbola pričvršćeno dvobrko željezo ili isto tako oblikovano drvo za privezivanje konopa (osobito *gindareša*); **2.** osobito oblikovan komad drva koji se zabije između dva rebra da bi se u njega usadio *tres* za *pajole*

katīna - *ž.* **1.** drvena prečka pred krmom gajete; spaja dvije strane (*bande*) od broda; **2.** potporanj (više njih) od boka do boka, koji nosi provenu palubu

katinēla - *ž.* desna strana broda i veslo na toj strani; nije tipičan murterski termin, koristili su ga *ludranti*; u Murteru se kaže *prova* (*veslo o'prove*)

kavīja - *ž.* komadić drva na sastavima *kolumbe* i *ašte*

kimēnat - *m.* mjesto na kojemu se *madiri* dodiruju uzdužno

kīst - *m.* na drveni štap privezan komd janjeće kože s vunom; služio za *mazanje* broda *paklom*, *murkom* ili *katranom*

kljūč - *m.* spoj i način spajanja *ašte* i *kolumbe*

kljūn - *m.* drveni produžetak prove od leuta (oko 1 m), služio kao nogostup pri ukrcavanju u brod i iskrcavanju iz njega

kolīno - *s.* krivi komad drva na koji se pričvršćuje krmena *ašta*

kolūmba - *ž.* osnovna greda na dnu broda (*kobilica*) na koju su pričvršćene sve glave te krmena i provena *ašta*

kōntraāšta - *ž.* vidi *ancikor*

kōntraōpas - *m.* unutarnji završni *madir* koji povezuje sve glave

kōnj - *m.* potporanj koji podržava *kovidur*

kopīć - *m.* tijesni prostor što ga zatvaraju *madiri* i *ašte* od prove i krme

korbān - *m.* kostur drvenog broda; sve *glave* s *kolumbom* i *aštama*

kovidûr - *m.* drvena površina od prove do krme uza obje strane broda, omeđena *sajarima* prema *santini* i *fakama* prema vanjskom rubu

krâjna - *ž.* komad konopa na krmi i provi s kojima se brod veže u mulu

krîž - *m.* *idro na križ*; otvoreno jedro bez privezanih *orac* i s puštenom *požom*; obično se stavljalo u ovaj položaj da bi se za slaba vjetra dobio hlad na brodu

krmă - *ž.* stražnji pokriveni dio gajete; *idriti u krmu* - jedriti tako da se vjetar prima straga, po osi broda

kušîn - *m.* udubljenje u *štortama* u koje se učvršćuje jarbol

kuvêrta - *ž.* brodska paluba

kuvertêla - *ž.* vidi: *kovidur*

kvartîr - *m.* prednji i stražnji zakrivljeni dio broda sa svake strane: dva su provena i dva krmena kvartira

lâđa - *ž.* najmanji drveni brod u lokalnoj skali, ravna dna, kratka i ravna karoca, s jednim veslom (za šijavogu) ili s dva *štropa*: još: *gundula*

lancâna - *ž.* deblji konop, obično privezan za sidro

lânda - *ž.* probušeno željezo na boku broda, na visini *štorat*; za landu su se privezivale *sartije* i *hunda*

lantîna - *ž.* duga drvena motka, uvijek duža od broda, na koju se vezuje latinsko jedro

lëvût - *m.* drveni brod s kljunom i *kasarinom*, najveći u lokalnoj skali brodova (7-9 m); do pojave motora pokretao se veslima (najviše pet) i latinskim jedrom; neki su levuti ponekad koristili *flok*

limbê(l) - *m.* utor na *paniželu* i *ašti* u koji se uglavljuju *madiri*

lôj - *m.* ukrućena mast nekih domaćih životinja; koristila se za podmazivanje konopa, soha i broskog dna

lokôča - *ž.* prostor između *glav* (*kalata*) na dnu broda

mâčak - *m.* četverobrko kovano sidro

madîr - *m.* hrastova daska (platica); više njih zajedno čini oplatu i dno broda

mainâti - *svrš.* spustiti lantinu s jedrom s vrha jabola na *kuvertu* ili *frkate*

mănat - *m.* koloturnik (*taja*) ovješeno o vrh jabola; služi za podizanje i spuštanje *lantine*

manikêla - *ž.* rupica (više njih) na koviduru, provi i spod *glav* za otjecanje i protjecanje vode

mănku(l) - *m.* drvena stupić na krmi i provi s lijeve i desne strane; veći su brodovi (levuti) imali po dva mankula na svakoj od četiri točke

măra - *ž.* tanki konop s *menalom*, privezan na *brke* od sidra da se sidro, u slučaju da zadije, može lakše spasiti

marahûn - *m.* kratki konopčić (nekoliko njih) s kojim se jedro vezuje za *lantinu*; *marahuni o' trcalor* - isti takavi konopčići raspoređeni po čitavaom jedru (na svakoj *heri* po jedan) i postavljeni tako da, kada se privežu, skrate jedro za jednu trećinu

masîv - *m.* vidi: *kolino*

mășku(l) - *m.* od željeza napravljen okov na *karocu o' krme* i na *timunu*; po jedan "muški" i "ženski" sa svake strane; držali su *timun* priljubljen uz krmenu *aštu* i *karoc*.

mičōt - *m.* udobljenje u *kolumbi* u koje se ukopa izdanak krmelog *masiva*; još: *špina*

mihūr - *m.* zbog neoprezna manevra prebacivanje gornjeg dijela jedra preko jarbola

mōzak - *m.* uže od vune ušiveno u zadnju *heru* latinskog jedra; krajevima je privezano za *venta(l)* i *poža(l)*

mû(l) - *m.* u suhozidu napravljen pristan za brodove; u mulu su brodovi bili privezani bokom uz obalu

mulinē(l) - *m.* drveno vitlo koje se usadivalo u *žavice* na *sajarima* pred *katinom*; okrećući ga prema sebi dvojica ribara su vukla *šabatu*

murāda - *ž.* niska brodska ograda od drva (osobito na levutu)

mūrka - *ž.* talog od ulja; služio za podmazivanje i zaštitu broskog dna

mustāč - *m.* komad drva koji izravno povezuje *opas s karocima* od krme i prove

najēše - *ž. mn.* dio *fake* od *mankulov* na krmi do *karoca o' krme*

napūniti - *svrš.* *votom* vezati konop (*požu, brac, npr.*) za *manku*

ōpas - *m.* vanjski završni *madir* koji je povezivao sve *glave*

ōplata - *ž.* daske (platice) s kojima je opšiven vanjski dio broda od razine mora do kovidura

ōrce - *ž. mn.* konop kojim se vrh lantine (*štelo*) vezuje za jarbol i tako regulira kut pod kojim će visjeti jedro u odnosu na horizontalnu liniju broda i okomicu jarbola; *idriti naorac* - jedriti tako da se brod navodi maksimalno na vjetar

ošit - *m.* drvena pregrada između *santine* i provenog (ili krmelog) potpalublja

pāj - *m.* od drva osobito oblikovana posuda s ručicom, namijenjena odstranjivanju (izlivanju) tekućine iz broda (iz *lokoč*)

pajō(l) - *m.* daska (više njih) kojima je prekriveno brodsko dno i lokoče

pakā(l) - *m.* crna borova smola koja se koristila kao vanjski premaz

pāla - *ž.* donji širi dio vesla, onaj koji se uranja u more

pālac - *m.* brk od *mulinela*; *muline(l)* je imao po četiri brka, sa svake strane po jedan

palāda - *ž.* zaveslaj

panižē(l) - *m.* prvi *madir* do *kolumbe*; malo deblji od ostalih

parāda - *ž.* lijeva strana broda i veslo na toj starni; nije tipičan murterski termin, koristili su ga *ludranti*; u Murteru se kaže *prova (veslo o' prove)*

pās - *m.* obojani drveni *opas*

pašajica - *ž.* dugački okrugli komad željeza različita profila (12-20 mm) s glavom na jednom a s maticom i navojem na drugom kraju, duljine dvadesetak i više cm; služi za spajanje glavnih konstruktivnih dijelova broda

pāšma - *ž.* krivi komad drva, širi od *karoca* i *kolumbe*, u koji se zabijaju sve daske u oplati

pékja - *ž.* prsten od *spicana* konopa na *mantu* koji se natiče na jarbol; na njega se vješa *manat s gindarešama*

- picô(l)** - *m.* otvor na provi broda i prostor između provenog *karoca* i *purtele*
- picûn** - *m.* prednji ili stražnji dio *panižela*
- pokapôrta** - *ž.* drveni poklopac (i nekoliko njih) koji se stavlja preko otvorene *santine* radi zaštite od mora
- povážati** - *nesvrš.* kod slaba vjetra ili prilikom okreta u *burtižanju*, voziti veslom *ispo' vitra* da bi se koliko-toliko držao željeni smjer, odnosno postiglo ubrzanje nakon okreta
- pôža** - *ž.* konop kojim završava latinsko jedro na krmi; nateže se ili pušta zavisno o smjeru vjetra; *po pože* - (*idriti u po pože* - jedriti tako da vjetar dolazi pod kutom od 45 stupnjeva u odnosu na krmu)
- požã(l)** - *m.* ojačani dio jedra ispred *pože*
- požãti** - *svrš.* popustiti snazi vjetra i usmjeriti brod niz vjetar
- prãg** - *m.* komad hrastova drva od lijevog do desnog *kovidura*, visine oko 15 cm; dijeli provenu palubu od *štorat*
- prôva** - *ž.* prednji pokriveni dio broda; *uitar de prova* vjetar suprotan smjeru kretanja broda
- purteļa** - *ž.* drveni poklopac kojim se pokriva *picol* (otvor na provi) kada u njemu nema nikoga
- rãzma** - *ž.* desna strana prove, bez *fake*, radi jednostavnijeg manipuliranja artima, osobito mrežama
- rigëta** - *ž.* plosnato željezo koje se stavlja na *karoc* o' prove radi zaštite provene *ašte* u slučaju da brod udari u obalu
- rũcaj** - *m.* okrugli i uži dio vesla, koji se drži u ruci za vrijeme vožnje
- sajãr** - *m.* od čvrsta i debela drva napravljen rub koji uokviruje *santinu* broda
- santîna** - *ž.* nepokriveni dio broda (levuta, gajete i kaića) koji uokviruju slijeva i zdesna *sajari* od *kovidura*, a sprijeda i straga pokrivena prova i krma
- sãrtije** - *ž. mn.* konopi koji učvršćuju jarbol sa svake strane
- saũrna** - *ž.* balast (obično kaman) koji se raspoređuje po brodu radi stabilnosti ili boljeg jedrenja
- savîti** - *svrš.* s pomoću *turnele* (*uzice*) tako privezati skupljeno jedro uz *lantinu* da ga vjetar više ne može otvoriti
- sïdro** - *s.* četverobrko i kovano; gajete i levuti imaju po dva sidra: za redovitu upotrebu *malo*, privezano na *lancanu*, i *veliko* u pričuvu
- skãla** - *ž.* dugi *pajo(l)* od *tresa* u provi do *sturića* u krmi
- skomenčivãnje** - *s.* sastavljanje ravnih glava (*kalata*) i krivih glava (*copula* ili *korbi*)
- skursîja/kursîja** - *ž.* srednja daska (platica) na palubi; ide od *karoca* o' prove do *štorat*; obično deblja od ostalih
- sóha** - *ž.* rašljasto oblikovan komad drva (najčešće od smokovine), usađen u *škatulu* na *koviduru*; u sohi se drži veslo za vrijeme vožnje
- spicãti** - *svrš.* krajeve dvaju konopa spojiti bez čvora, tako da se *file* međusobno isprepletu, što spoju daje iznimnu čvrstinu

sprěža - ž. kamena bita na mulu za privez broda

stópa - ž. komad zaobljena drva ovješena o *mankule* i nataknut na *karoc* o'prove; služi kao nogostup kod većih brodova bez kljuna

stüpa - ž. kučina koja se nabijala u kimente prilikom *stupanja*

sturíč - *m.* od dna broda visoko podignuti *pajoli*, obično u krmenom dijelu, radi lakšeg veslanja i kretanja posade u ribolovu

svřći (veslo) - *svrš.* nakon vožnje, skinuti veslo sa sohe i povući ga na *kovidur*

svrgadína - ž. konop, obično tanji, koji se privezuje za improvizirani uteg (kamen ili sidarce) prilikom kratkotrajna pristajanja uz obalu ili u ribolovu

šijāti - *nesvrš.* voziti veslima unatrag

šijavôga - ž. pokretanje broda jednim veslom po krmi

škāca - ž. deblja daska s četvrtastom rupom, postavljena preko *glav* i *lokoč* na dno broda ispd *kušina*; u rupu od škace usađuje se donji kraj jarbola

škātula - ž. od drva napravljena kutija na *koviduru* u koju se usađuje soha

škvěr - *m.* 1. brodogradilište; 2. svako plitko mjesto na mulima (*pliko*) na koje se mogao izvući brod radi godišnjeg održavanja

šolëta - ž. letva od tvrda drva, pričvršćena kao zaštita s donje strane *kolumbe*

šperānca - ž. dugački i debeli konop koji se obično drži u pričuvu za slučaj potrebe

špīna - ž. vidi: *mičot*

špirūn - *m.* komad okrugla drva postavljen paralelno s kljunom; *viticom* pričvršćen za provu levuta

štélo - *s.* deblji i početni dio *lantine* i jedra

štil - *m.* zaobljeni dio *copula* iznad razine *kovidura*; u štile je zabijena *faka*

štôrte - ž. *mn.* završetak provene palube prema *santini*

štròp - *m.* konopčić za pričvršćenje vesla u vožnji kod malih brodova bez soha (lađa i gundula)

tāja - ž. drveni koloturnik; koristio se u opremi broda, osobito za *gindareše*

těšta - ž. mjesto na kojemu se dotiču krajevi dvaju *madira*

timūn - *m.* kormilo s *maškulima*

timúniti - *nesvrš.* upravljati brodom s pomoću *timuna*; timunom se upravljalo samo na jedra; dok se veslalo, timun se držao na krmi

trcalóre - ž., *mn.* način podvezivanja jedra s pomoću *marahuna* (konopčića koji vise na jedru); pokrata; prilikom podvezivanja *trcalora lantina* se za jednu *nogu* makne natrag; *idriti na trcalore* - jedriti s podvezanim jedrom

trës - *m.* drvo (obično dva ili više) postavljeno poprečno u donjem dijelu *santine*; na njega se slažu *pajoli*

trësa - ž. pod pravim kutom odsječen *madir*

trëva - ž. trapezoidno jedro; od murterskih brodova imale su ga uglavnom *lađe*

turnëla - ž. konop upleten od vune; visi o *lantini*, a služi za savijanje jedra; još: *uzica*

važulīn - *m.* iznad razine palube podignut rub otvora od *purtele*

ventā(l) - *m.* zadnji tanji dio *lantine* (i jedra)

verzīna - *ž.* kod većih brodova unutarnji *madir* pri dnu, koji povezuje sve glave; na verzinu se mogu oslanjati *pajoli*

vitīca - *ž.* željezni prsten pričvršćen za provu od levuta s lijeve strane; u njega se uticao *špirun*

vōga - *ž.* okrugli dio vesla koji se tijekom veslanja nalazi u ležištu sohe: još: *vogadura*

vōta - *ž.* jednostavan mornarski čvor; *napuniti votu* - učiniti takav čvor

vožiti - *nesvrš.* veslima pokretati brod; u gajeti i levutu vozi se stojeći iza vesla na nogama; kaić, guc, gajeta i levut imali su pet vesala i isto toliko soha: dva od prove, dva od krme i jedno na provi; sam čovjek s dva vesla vozio je *naprikriž*; u načelu na svakom je veslu bio po jedan veslač

zavēsti - *svrš.* učiniti nekoliko zaveslaja (*palada*) veslom

zbolcūn - *m.* lūk zakrivljenosti palube

zōja - *ž.* **1.** rašljasti komad debljeg drva na provi i krmi, koji spaja rebra, *opas*, *kontraopas* i *karoc*; **2.** drveni umetak između provenih *mankula* s vodilicom za uzu prilikom povlačenja *šabate*

žāvica - *ž.* probušen komadić drva, zabijen u *sajare* sa svake strane po jedan, u žavice se utiče *muline(l)* za potezanje *šabate*

THE KURNAT GAJETA - THE HOLY BOAT

Summary

This work has been an attempt to review, emotionally and expertly, a fraction of Adriatic heritage and the Čakavian lexis which is disappearing. It is about the gajeta (half-decked one-masted fishing boat), a wooden boat which was used for centuries by the islanders in the Šibenik-Zadar archipelago, especially on the island of Murter. It was a vessel of unique structure: not light or heavy, used for fishing and for transport of goods, open and closed, easy to manipulate and start. It was a multipurpose vessel - an omnibus boat, various boats in one.

This wooden boat and its equipment have its specific lexis, characterised by loan-words from Roman languages, especially Venetian. However, this lexis has been entirely integrated into the Čakavian system. Except for the form of the glossary, this lexis has been considerably listed and used in the context of two poems by the Murter poet Ivo Šikić - Balara. This is why they follow the article.

Key words: boat, Betina, Filipi, *gajeta*, Kornati, Murter, island, property, fishing.

LE GAJETA DE KORNATI - UN BATEAU SAINT

Résumé

Cette contribution représente un moyen émotionnel et pratique de considérer un segment adriatique de l'héritage matériel et linguistique en voie de disparition. Il s'agit de *gajeta*, bateau en bois, qui, durant des siècles, desservait les besoins des insulaires de l'archipel de Zadar et Šibenik, et notamment de ceux de Murter et Kornati. Ce fut un bateau de construction exceptionnelle: ni trop léger ni trop lourd, destiné à la pêche et au transport des biens, ouvert et couvert à la fois, simple à gouverner et à naviguer. Le *gajeta* fut un bateau multifonctionnel, un bateau omnibus, en effet: plusieurs bateaux conçus dans un seul.

Ce bateau et son équipement ont leur lexique particulier, marqué de nombreux empreints romans, notamment vénitiens, aujourd'hui intégrés à tous les niveaux dans l'idiome *tchakave*. En dehors du glossaire qui fait partie de cette contribution, ce lexique a été décrit et mis en vers dans deux poèmes de Ive Šikić-Balara, poète originaire de Murter.

Mots-clés: *bateau, Betina, Filipi, gajeta, Kornati, Murter, île, propriété, pêche*

Podaci o autoru:

Dr. Vladimir Skračić, docent na Odjelu za francuski jezik i književnost Sveučilišta u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV 2; kućna adresa: Zadar, I. Senjanina 10c, tel. 023/324 499.